

НАДІЯ ЯКІВНА ФРІДЬЄВА — БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ФУНДАТОР ВИЩОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Надія Яківна Фрідьєва — це не стільки ім'я, скільки символ, який асоціюється з такими поняттями, як інтелігент, учений, наставник, фундатор вищої бібліотечної освіти в Україні. Ця особистість поряд із Л. Б. Хавкіною та К. І. Рубинським належить до когорти славетних корифеїв, котрі сприяли міжнародному визнанню харківської бібліотекознавчої школи.

Н. Я. Фрідьєва народилася 28 листопада 1894 р. в Челябінську (Росія) в сім'ї земського службовця. Рано залишившись сиротою, Надія розпочала трудову діяльність у неповні 16 років — після закінчення із золотою медаллю жіночої гімназії працювала народним учителем в сільській школі Златоустівського повітового земства.

Розумна й талановита, Надія Яківна, прагнучи здобути вищу освіту, в 1913 р. вступила до Петербурзького сільськогосподарського інституту. Однак через матеріальну скруту, перейшовши на 4-й курс цього ВНЗ, була змушена перервати навчання і в 1916 р. повернутися на Урал, де працювала завідувачем районної бібліотеки с. Шаран Белебеївського повіту Уфимської губернії, виконувала обов'язки співробітника Уфимського губернського земства, губернського інструктора з бібліотечної роботи відділу народної освіти м. Уфа (1916–1919 рр.).

З 1919 по 1921 рр. Н. Я. Фрідьєва жила в Томську, працюючи завідувачем бібліотеки культвідділу спілки кооперативів «Томський кооператор», обіймаючи посаду губінструктора з бібліотечної роботи, активно розбудовуючи мережу публічних бібліотек і дедалі більше усвідомлюючи нагальність підготовки висококваліфікованих бібліотечних кадрів, розробки наукового підґрунтя бібліотечної діяльності. Вона читала лекції на бібліотечних курсах Уфи, Томська, опублікувала перші праці з проблем поліпшення бібліотечної справи, серед яких особливе місце посідають статті «Техніка народної бібліотеки», «Шляхи позашкільного будівництва», «Трудове начало в новій бібліотеці» та ін. Надія Яківна брала участь у підготовці першого посібника для бібліотек, опублікованого в 1920 р. в Красноярську.

з 1921 по 1982 рр., тобто понад 60 років, до кінця свого життя Н. Я. Фрідьєва жила в Україні: з 1921 по 1928 рр. — у Києві, а з 1928 р. — у Харкові.

Живучи в Києві, вона самовіддано працювала на бібліотечній ниві, обіймаючи посади інспектора з бібліотечної справи, методиста Губполітосвіти, керівника Київського бібліотечного об'єднання, завідувача Кабінету бібліотекознавства, який сама створила на базі нинішньої Національної парламентської бібліотеки України, брала активну участь у роботі єдиного на той час у Радянському Союзі Українського науково-дослідного інституту книгознавства (УНІК). Нове культурне середовище Києва, України загалом надихали Надію Яківну на нові професійні звершення на користь української бібліотечної справи. За часів її участі в діяльності УНІКу було ініційоване й успішно реалізоване високофахове соціологічне дослідження щодо з'ясування читацьких потреб, інтересів, смаків і запитів користувачів. І нині за масштабністю, змістовністю, організаційно-методичними засадами це соціологічне дослідження в бібліотечно-інформаційному просторі України є одним із найфундаментальніших.

Саме в київський період своєї діяльності Н. Я. Фрідьєва брала участь у багатьох бібліотечних форумах, головними серед яких можна вважати Перший бібліотечний з'їзд РРФСР (1924 р.), Перший всеукраїнський бібліотечний з'їзд (1926 р.) та ін. У 1925 р. у складі групи бібліотекарів Київського бібліотечного об'єднання вона була делегатом Першої конференції наукових бібліотек УРСР, брала активну участь у розробці її рекомендацій.

З 1928 р. життєвий і творчий шлях Н. Я. Фрідьєвої пов'язаний з Харковом. Доленосу роль у її професійному й кар'єрному зростанні відіграли дві освітні установи — Харківська державна академія культури (ХДАК) та Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (сучасні назви), яким вона сповна присвятила свій багатогранний талант науковця, організатора, педагога, фахівця. Саме Харків — бібліотечна столиця України — надав змоги Надії Яківні успішно реалізувати потужний професійний потенціал, стати авторитетним презентантом вітчизняної бібліотечної науки, практики й освіти на міжнародному рівні.

Зважаючи на значний професійний досвід у розбудові бібліотечної справи, Наркомос УРСР у 1928 р. довірив Н. Я. Фрідьєвій нову відповідальну місію — заснувати в Україні освітню інституцію з підготовки бібліотечних кадрів вищого рівня, яку вона з честю виконала.

Очоливши в 1928 р. бібліотечне відділення факультету політосвіти Харківського інституту народної освіти (ХІНО), Надія Яківна організувала першу в Україні кафедру бібліотекознавства, якою керувала з 1928 по 1935 рр. і виконувала обов'язки професора. Брак досвіду підготовки бібліотечних фахівців в Україні потребував від працівників кафедри та її керівника педагогічної й організаторської майстерності. Досвід роботи на бібліотечних курсах у Томську, Уфі, Києві допоміг Н. Я. Фрідьєвій у написанні якісних навчальних планів підготовки бібліотечних фахівців, програм та методичних розробок. У 1929 році Надія Яківна очолила й перший в Україні бібліотечний факультет, організований у структурі Харківського інституту політосвіти (ХІПО). На факультеті здійснювалася підготовка організаторів бібліотечної справи, а згодом — організаторів-методистів, існували плани щодо підготовки викладачів бібліотечних дисциплін. Спеціальний цикл навчальних дисциплін становив не менше 30 %, що сприяло більш якій підготовці фахівців. За часів керівництва Н. Я. Фрідьєвою бібліотечним факультетом та кафедрою бібліотекознавства в ХІПО (потім ХІКО), кафедрою бібліотекознавства та кафедрою бібліотечної роботи у Всеукраїнському інституті комуністичної освіти (ВУІКО) постійно збільшувався контингент студентів. Так, якщо в 1933–1934 н. р. на факультеті навчалось 222 студенти, то в 1934–1935 н. р. набір на перший курс становив 300 осіб, а в наступному навчальному році — 500 осіб.

Н. Я. Фрідьєва започаткувала в Україні й підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів. За її ініціативи в 1931 р. при кафедрі бібліотекознавства ВУІКО відкрито першу в Україні аспірантуру з методики роботи з читачем, літератури для дітей та бібліографії.

Паралельно вона здійснювала активну наукову роботу, педагогічну діяльність, постійно вдосконалюючи зміст і методику викладання загальнопрофесійної навчальної дисципліни «Методи роботи з читачем». Статті Н. Я. Фрідьєвої, що розроблюють різні аспекти цієї ґрунтовної проблеми, надруковані в «Працях УНІКу», професійних періодичних виданнях України та Росії 1926–1927 рр. Зокрема, питання психології сприйняття книги набули висвітлення в її рецензії на працю М. О. Рубакіна «Психологія читача і книги» (1929), у статті «Вплив читання на вольову діяльність людини» (1930) та ін.

Серед найзначиміших праць Н. Я. Фрідьєвої 1928–1935 рр. — посібник «Изучение читателя (опыт методики)» (1927, 1928 рр.), написаний у співавторстві з її першим чоловіком, відомим

бібліотекознавцем Д. А. Баликою. Видання стало настільною книгою не лише для студентів, практичних працівників, а й для науковців. Але зміст цієї книги, незважаючи на значну популярність у бібліотечному середовищі в ті часи, став приводом звинувачення її авторів у правоопортуністичних твердженнях, відриві від генеральної лінії комуністичної партії. У критичних виступах, що звучали на засіданнях кафедри, публікувалися на сторінках спеціальної преси, до Н. Я. Фрідьєвої застосували фразеологічні звороти та епітети, які, зазвичай, використовувалися тоді проти ідейних ворогів.

Подальша доля Надії Яківни тісно пов'язана з найдраматичнішою сторінкою історії нашої країни — вона стала однією з перших жертв політичної кампанії боротьби проти «буржуазного націоналізму». Так, на початку 1931 р. колеги по кафедрі необґрунтовано осудили діяльність свого керівника і зажадали від Н. Я. Фрідьєвої визнання своїх помилок. Вона визнала їх лише частково, кваліфікувавши як «меньшовицько-ідеалістичні». Її можна було зрозуміти, адже репресовано другого чоловіка, сама виховує маленьку дитину. Не допомогли ні її попередні заслуги, ні звання ударника-стахановця. В інституті розпочалися «чистки», арешти. Тому Надія Яківна в 1935 р. змушена залишити викладацьку діяльність і перейти на практичну роботу в Центральну наукову бібліотеку відновленого в 1933 р. Харківського університету, де працювала з 1935 по 1941 рр. ученим секретарем. Робота в ЦНБ Харківського університету відіграла значну роль у її становленні як історика бібліотечної справи. Дослідження нею шляхетної діяльності Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова й інших учених університету, спрямованої на створення громадських, народних, шкільних бібліотек і просвіту народу, сприяли формуванню інтересів Н. Я. Фрідьєвої до історико-бібліотекознавчої проблематики. У вересні 1943 р. Надія Яківна повертається в бібліотеку на посаду заступника директора з наукової роботи, яку займала до 1947 р.

Надзвичайну роль відіграла Н. Я. Фрідьєва у відновленні діяльності наукової бібліотеки Харківського університету в перші післявоєнні роки, а також у відродженні в Харкові вищої бібліотечної освіти.

Після звільнення в 1943 р. Харкова від фашистів бібліотечний факультет відновив роботу в складі Педагогічного інституту

ім. Г. С. Сковороди, здійснюючи підготовку працівників масових бібліотек. Уже з 1944 р. функціонувала кафедра бібліотекознавства, яку згодом очолила Надія Яківна Фрідьєва. З 1 лютого 1944 р. до 1 серпня 1946 р. вона виконувала й обов'язки декана бібліотечного факультету.

З відновленням діяльності Харківського державного бібліотечного інституту Н. Я. Фрідьєва більше 10 років працювала завідувачем кафедри бібліотекознавства, об'єднуючи навколо себе висококваліфікованих фахівців: А. А. Ашукіна, Р. Б. Гуревич, О. А. Майбороду, І. Я. Каганова та ін. Під керівництвом Надії Яківни в умовах браку навчально-методичної літератури кафедра зуміла належним чином організувати роботу і забезпечити навчальний процес.

Слід зауважити, що Н. Я. Фрідьєва першою серед українських бібліотекознавців одержала науковий ступінь: 13 жовтня 1954 р. в Московському державному бібліотечному інституті відбувся успішний захист її дисертації на тему «Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки гор. Харькова до 1917 года». Не маючи закінченої вищої освіти, вона довела високий рівень своєї наукової кваліфікації, і в травні 1956 р. ВАК СРСР прийняв рішення про видачу їй диплома кандидата педагогічних наук. Зважаючи на вагомий внесок Н. Я. Фрідьєвої в розбудову вищої бібліотечної освіти в Україні, вчена рада Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ) в лютому 1959 р. обрала її на посаду доцента. 9 вересня ВАК СРСР затвердила її у вченому званні доцента кафедри бібліотекознавства. Пізніше вона обіймала посаду в. о. професора кафедри, яку очолювала.

Науковий доробок Н. Я. Фрідьєвої налічує понад 70 праць, серед яких: фундаментальне дослідження діяльності публічних і народних бібліотек «Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки гор. Харькова до 1917 г.» (1954 р.) і її монографія «Жизнь для просвещения народа: (о деятельности Х. Д. Алчевской)» (1963 р.).

На особливу увагу заслуговує дослідження Н. Я. Фрідьєвою наукових основ бібліотекознавства. У 60-ті рр. вона рецензувала доповідь німецького вченого проф. Х. Кунце «Бібліотекознавство як наука і предмет викладання у ВНЗ», подану на міжнародну конференцію представників вищих навчальних закладів соціалістичних країн (Берлін, 1962 р.). Основні теоретичні

проблеми бібліотекознавства висвітлені нею в статті «До питання про бібліотекознавство як науку» (1971 р.). Вже після виходу на пенсію в 1975 р. Н. Я. Фрідьєва разом з З. В. Гімальдіновою підготувала розділ навчального посібника «Історія бібліотечної справи в Україні (1917–1932)».

13 грудня 1966 р. Указом Президії Верховної Ради їй присвоєне почесне звання заслуженого працівника культури УРСР — за заслуги в розвитку культури й успіхи в роботі з культурного обслуговування населення. У 1967 р. Харківський державний інститут культури, бібліотечна громадськість відзначили 50-річний ювілей діяльності Н. Я. Фрідьєвої на бібліотечній ниві. Студенти режисерського відділення інституту створили теплий, сердечний фільм про ювіляра — «50 років у строю», який на фестивалі аматорських фільмів у Москві (1967 р.) був відзначений золотою медаллю.

Ідеї та праці Н. Я. Фрідьєвої не втратили актуальності й нині є надійним теоретичним підґрунтям для подальших наукових розвідок у галузі бібліотекознавства. Надія Яківна Фрідьєва — наш оберіг. Усі, хто навчався в неї, ознайомлений з її творчою спадщиною, високо цінують її талант дослідника, теоретика, педагога і людини.

Біобібліографічний покажчик, присвячений 120-річчю від дня народження Надії Яківни Фрідьєвої — це перше у вітчизняному бібліотекознавстві видання, яке всебічно висвітлює її як непересічну особистість харківської наукової школи. Ця праця — данина нашої пам'яті Учителю, Вченому, Наставнику.

Н. М. Кушнарєнко,

доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник культури України, завідувач кафедри документознавства та книгознавства, проректор з наукової роботи Харківської державної академії культури

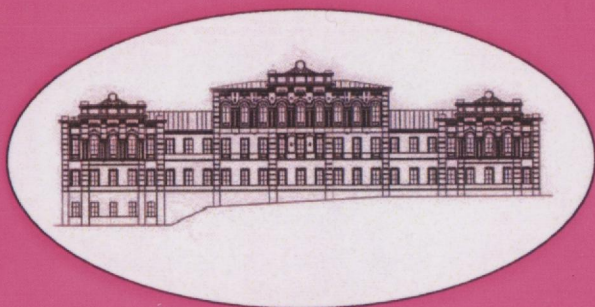
А. А. Соляник,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури

Н. М. Березюк,

головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

БІОБІБЛІО-
ГРАФІЧНИЙ
ПОКАЖЧИК

ФРІДЬЄВА
НАДІЯ ЯКІВНА

ХДАК

УДК [016:929]:02

ББК 91.28 + 74.480.42 + 78.3д(4УКР)я1

Ф 88

Серія «Видатні педагоги

Харківської державної академії культури»

Заснована у 2002 р.

Серія «К биобиблиографии деятелей библиотекосведения»

Заснована в 1997 р.

Рекомендовано до друку

*вченою радою Харківської державної академії культури
(протокол № 5 від 28 листопада 2014 р.)*

Укладачі:

С. В. Євсеєнко (*провід. бібліограф бібліотеки ХДАК*)

Н. М. Березюк (*голов. бібліограф ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна*)

Науковий редактор

Н. М. Кушнарєнко (*д-р пед. наук, професор, проректор з наукової роботи ХДАК*)

Фрідьєва Надія Яківна : (до 120-річчя від дня народж.) :
Ф 88 біобібліогр. покажч. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури, Бібліотека ; [уклад.: С. В. Євсеєнко, Н. М. Березюк ; наук. ред. Н. М. Кушнарєнко]. — Харків : ХДАК, 2015. — 72, [11] с. : фот. — (Видатні педагоги Харківської державної академії культури) (К биобиблиографии деятелей библиотекосведения).

ISBN 978-966-8308-47-5

У біобібліографічному покажчику висвітлено життєвий шлях та науковий доробок відомого вченого-бібліотекознавця, фундатора вищої бібліотечної освіти в Україні Н. Я. Фрідьєвої.

Видання розраховане на бібліотекознавців, дослідників історії бібліотечної справи в Україні, студентів бібліотечних спеціальностей.

УДК [016:929]:02

ББК 91.28 + 74.480.42 + 78.3д(4УКР)я1

© Харківська державна академія культури,
2015

© Євсеєнко С. В., Березюк Н. М.,
укладання, 2015

ISBN 978-966-8308-47-5

ЗМІСТ

Від укладачів.....	5
Лист президента відділення «Бібліотекознавство» МАІ при ООН Ю. М. Столярова.....	8
Основні дати життя та науково-педагогічної діяльності.....	9
Кушнарєнко Н. М., Соляник А. А., Березюк Н. М. Надія Яківна Фрідьєва — бібліотекознавець, педагог, фундатор вищої освіти.....	14
Столяров Ю. Н. К юбилею выдающегося отечественного библиотековеда.....	20
Волкова С. И. «Во всем хотелось ей дойти до самой сути...».....	26
Уривки з автобіографічних матеріалів та листів Н. Я. Фрідьєвої.....	31
I. Авторські праці Н. Я. Фрідьєвої.....	33
Неопубліковані матеріали.....	42
II. Видання за редакцією та за участю Н. Я. Фрідьєвої в редколегіях наукових продовжуваних видань.....	43
III. Публікації про життя та наукову діяльність Н. Я. Фрідьєвої.....	46
Неопубліковані матеріали.....	67
Іменний покажчик.....	68
Покажчик назв друкованих праць Н. Я. Фрідьєвої.....	71